

ANONYMUS AZ ERDÉLYI OLÁHOKRÓL.

«Wir müssen uns bemühen, Gedicht und Verfälschung zu scheiden, und den Blick anstrengen, um die Züge der Wahrheit befreit von jenen Übertünchungen zu erkennen.»

Niebuhr.

Az oláh kérdés egyik legvitásabb tárgyát Anonymusunk képezi, ki négy fejezetben beszéli el, mint foglalja el Tuhutum, a Horka atyja Erdélyt, melynek «lakosai az egész világon leghitványabb emberek, az oláhok és szlávok», megvervén s megölvén fejedelmüket Gelout. (Gesta Hung. C. XXIV—XXVII.) Mivel ez az elbeszélés a IX. században játszik, bizonyítékul szolgálna a rumuny történetírásnak arra nézve, hogy az oláhság csakugyan már a magyarság beköltözése előtt ott lakott Erdélyben — s így legrégebb lakója annak. Másrészt az az ezredéves hallgatás is megrövidítettnek négy századdal, mely a rómaiak Dáciából való kiköltözése s az oláhság első feltünése közé esik. Maga Roesler oly fontosnak találta Anonymus szerepét, hogy munkájában egy egész fejezetben tárgyalja őt. Benne «szélesebb alapot adva a kérdésnek, a nem magyar eredetű történelmi adatokból összeállítja a magyarok eredetét s legrégebb történetét, s az így nyert képet szembeállítja az Anonymustól vázolttal.» Kutatása végeredményeül kimondja: «A meg gondolt, bíráló szellemű kutatás a honfoglalás korára egyáltalán nem fogadja el őt forrásul. E szigorú ítéletet pedig az elfogultság nélküli újabb kutatások csak megerősítik. Különben ő egy XIII. század végéről való író, kinek igazságszeretete igen csekély, tendenciája félreismerhetetlen.»¹⁾ Mivel tehát Anonymus egész könyvének nincs történeti hitelessége: nincsen a benne foglalt, oláhokról szóló tudósításnak sem. Roesler okoskodásához két oldalról lehet félni. Megtámadni őt s védni Anonymus hitelességét, vagyis előlről elkezdni azt a harcot, mely Schlötzer után egy századig folyt a magyar történetírásban. Vagy felvenni

¹⁾ Romänische Studien. Kap. IV. Die Anfänge der Ungarn und der Anonyme Notar. S. 149—230.

Roesler okoskodásának fonalát s tovább vinni azt: kutatván miért írta Anonymus a maga költött dolgait.

S mit tett újabban Réthy? ¹⁾ E kettő közül egyiket sem. Megbotlik Roeslernek Anonymus tendenciájáról szóló nyilatkozatában. «A mit Roesler mond bizonyos tendenciáról — írja ő — azt semmikép se lehet megérteni. Nem tudjuk, mire gondol Roesler? Hogy sokat hallomás után, játszi könnyedséggel irt meg, mint Hunfalvy fejezi ki, az jobban megfelel ugyan a kútfő jellemének s a kornak is, melyből ered, de ezzel nincs a kérdés megmagyarázva. Látjuk jól az ellenmondást s Anonymus hitelességének kárára confrontálni is tudjuk a feljegyzést egyebekkel, a nélkül, hogy a névtelen tévedésének okához a legtávolabbról is férhetnénk s a rumun írók hivatkozásai elöl az utat elzárhatnánk.» E részlet mutatja, mily világosan látta Réthy, hogy az oláh kérdésben Anonymus hitele felett az dönt, ha kimutatjuk, hogy miért írta ő munkájának azt a négy fejezetét, mely Gelou oláh birodalmáról szól. De a helyett, hogy a tulajdon maga által kijelölt uton iparkodott volna előre jutni: messzeterjedő kutatásokba bocsátkozott, melyek igen érdekes felvilágosításokat nyújtanak ugyan az oláh kérdéshez, de Anonymus szerepléséhez igen vékony szállal függnek. Buvárlatának végeredménye, hogy a Balkán-félszigeten a *blach* szó a XI. század óta nem volt egyértelmű a rumunynyal, hanem egész csomó mellékjelentése volt, melyek közt legtágasabb a baromtenyésztő pásztor. Az a nép tehát, melyet krónikánk és Anonymus *blach* névvel jelölnek, nem szükségkép rumun, hanem lehet más is, még pedig nagyon valószínűen bolgár-szláv. Ezekből származnék az oláhországi s erdélyi szláv helynevek egy tekintélyes része, nem pedig a magyarok honfoglalásakor itt talált ruthen-szláv népektől. A rumun bevándorlás pedig még későbbi volna mint azt Roesler és Hunfalvy hiszik. Réthy felhozott nyelvészeti indokai meggyőzők.

A *blach* név eredetében azonban nem érthetünk vele egyet. Szerinte a XIII. század óta a Volga-vidéki bolgárság között

¹⁾ Réthy László, Anonymus az erdélyi oláhokról. Budapest. 1880. 8° 72 l.

fordúl elő valami *vlák, ilák, olák* népnév, s azt hiszi, hogy ezt a nevet még a bolgárság hozhatta magával a VII. században a Balkán-félszigetre. Már az gyanus, hogy a Duna-vidéken szá-
zadokkal korábban tűnik fel, mint a Volgánál. De tarthatatlan, ha meggondoljuk, hogy a *vlach* nevet a római birodalom tarto-
mányában a népvándorlás kezdetétől fogva a germán eredetű népek a latin ajkuak megjelölésére használták. Épen a Balkán-
félszigettel határos Rhaetia lakosságáról mondja a VI. századból származó wessobrunni kézirat: «töle sint Uualcha, sprachê sint Peigirā» melléje tevé a fordítást is: «Stulti sunt Romani, sapienti (sic) sunt Baioarii». Az Adriai-tenger éjszakkéleti part-
jainak szigetsora pedig természetes országutja volt a partlakók-
nak mindenha. Ezen az uton legkönnyebben juthatott Rhae-
tiából rz Epirusban s Thessáliában lakó románajkú népek megjelölésére. Később ezen pásztorkodó román nyelvű népről csak úgy átmehetett a félsziget összes pásztornépeire, mint a hogy Réthy a bolgárokról felteszi ugyanezt.

Mivel pedig Réthy kutatásainak végeredményeiben nem látjuk megoldva Anonymus szerepét az oláhok történetében: a következőkben megkísértjük azt mi. E czélból a Réthy által kimutatott irányban fogunk haladni s kutatjuk, mit érthetett Roesler Anonymus tendenciája alatt. Ezért le kell térnünk az eddig taposott utakról. Nem kutatjuk kizárólag azt, mit irt Anonymus, mert ez vagy az ő föltétlen magasztalására, vagy csalónak, hazugnak összeszidására vezet; azt előre is beismerjük, miszerint gyalázóinak igaza van, hogy költött dolgokat beszél el. De megkérdezzük, miért tette ezt. Mert, hogy ok nélkül, vagy talán kedvtelésből hazudozott volna, mint valami De Manx vagy Lügewacker: munkájának jelleme nem engedi feltennünk. Ezek tulzó nagyításából nincsen művében semmi. Hangja annyira a lélek mélyéből fakadó szilárd meggyőződésé, hogy minden során meglátszik, mily komoly öntudattal irta le ő azt. Ezért ha nem mond igazat, állítása a lelkét elfogó meggyőződés szülötte: tehát nem bűne, hanem csak tévedése a szerzőnek. Hagyjuk tehát az általa elbeszélrt száraz tényeket; kutassuk helyette a sorok közt nyilatkozó szellemet. Nézzük őt az irodalom s történetírás azon felfogásával, melyet Taine a következő szavakba

foglalt: «On a découvert qu'une oeuvre littéraire n'est pas un simple jeu d'imagination, le caprice isolé d'une tête chaude, mais une copie des meurs environnantes et le signe d'un état d'esprit. On a conclu qu'on pouvait, d'après les monuments littéraires, retrouver la façon dont les hommes avaient senti et pensé il y a plusieurs siècles.» Vagy e tételt még határozottabban kifejezve, az irodalmi műveknek csupán anyja az, ki megfogalmazza és leírja őket, atyja pedig az illető kornak anyagi és szellemi szükségletei. Tisztán irodalmi műveknél az anyai jelleg túlnyomó. Ezek vizsgálatánál azért első sorban a szerzőt tekintjük. Tendenciosus műveknél azonban, milyen épen a történetírás, az anyai vonások egészen elmosódnak az apaiakkal szemben. Ezért fontosabb egy történeti munkánál, hogy mikor és miért írták, mint hogy ki írta. Csakhogy ezt Anonymussal tenni annyival nehezebb, mivel jóformán még abban sem állapodtak meg, hogy Béla nevű királyaink közül melyiknek volt ő jegyzője. De ha Magyarországnak viszonyait tekintjük az Árpádház alatt, megközelítő pontossággal kitalálhatjuk az időpontot, melyben Anonymusnak műve keletkezhetett.

Midőn a kereszténység elfogadásával a magyarság az európai államok sorába lépett, az új vallás áldásaival egy állami függetlenségét fenyegető komoly veszélyt is vont magára. Ekkor állt hatalma tetőpontján a német császárság. Programját a Sachsenspiegel így fejezi ki: «két kardot adott isten a világnak, egyik a pápáé, másik a császáré.» Más szóval: a keresztény világnak a lelki ügyekben legfelsőbb hatósága a pápa, a világi ügyekben pedig a császárság. Még Sz. István uralkodása alatt megkezdődik a harc Magyarország függetlensége ellen. A császárság nemsokára célját is látszott érni, mikor Péter Székes-Fehérvárott hűbérurának vallá őt. De ennek meggyilkolásával újult erővel tört ki a küzdelem s változó szerencséivel tartott mindaddig, míg a császári hatalom belekeveredett a pápaság elleni harcba, mely figyelmét s erejét elfoglalá s terjeszkedési vágyait kelet felé megbénítá. És mint minden politikai küzdelemben, úgy ekkor is nagy szerep jutott a hangzatos jelszavaknak, «történelmi jogoknak», melyek mint megannyi leplek szerepelnek, melyek célja az önző czélok visszataszító mezte-

lenségét elföldni. A német császárságnak is volt egy ilyen «történelmi joga» Magyarországra. Keletkezése igen érdekes. Németországban az egész középkor folytán irgalmatlan rosszul voltak értesülve a Középduna medencéjében lefolyó eseményekről. Még azt sem tudták, hogy a hunok birodalma Attila halálával romba dőlt, mint az avarok beköltözéséről sem tudtak semmit. Ezért az avarokat a hunok egyenes utódjainak tartották.¹⁾ Nagy Károly alatt az avar birodalmat megdöntő Pipint úgy ünnepelték, mint ki az Attila alatt ért szenvedésekért boszúta meg a keresztény világot.²⁾ Később a beköltöző magyarság eredetével sem voltak tisztában. A X. század elején még nem tudták kivel van dolguk: bibliai néven Agarenoknak hívják őket. A század vége felé azonban kisütötték, hogy nem egyebek a Nagy Károly alatt tönkerezuzott avar népnek új név alatt napvilágra jövő utódainál.³⁾ Ebből a zavaros forrásból merítették a német császárok az ő Magyarországra szóló «történelmi jogai-

¹⁾ Carolus Avarorum, id est Hunnorum gentem subegit. Annal. Quedlinb. ad ann. 791. Pertz: Mon. Germ. SS. III. p. 39. — Hasonlóan szerepel a hun név az avar helyett e kor két főforrásában Annales Lauraimensesben és Einhardnál. — Et si illius gratia respicit super regnum Hunnorum, quis est, qui se subtrahere audeat ministerio salutis eorum. Epist. Alcuini ad Arnorem Anno 798. Fejér: Cod. dipl. I. 150. Jámbor Lajos Hunniának nevezi az avarok tartományát 823-ban kiadott oklevelében. Fejér Cod. dipl. I. 156.

²⁾ Nec tibi cuntandum ratus est, quin redderet illis
 Quam meruere vicem, veteris hoc denique causae
 Poscebant odii. Nam gens dum floruit illa
 Innumeris dominans aliis, quas subdidit armis
 Tum Francis inferre malum persaepe solebant.
 . . . . . Rex donec eorum
 Attila multorum totiens victor populorum
 Feminea periit dextra sub tartara trusus.

Poeta Saxo: ad ann. 791. Pertz: MG. SS. I. 247.

³⁾ Avari, qui dicuntur Ungari. Ann. Fuldens. ad ann. 894, 895, 896 és 900. Pertz MG. SS. I. 410. Liutprandus írja a magyarokról: «ut autem ex libro, qui de origine huius inscribitur, didici, horum matres mox pueris editis ferro acutissimo faciem secant, scilicet ut, antequam laetis nutrimenti percipiant, vulnerum tolerantiam subire cogantur.» A kérdéses könyv Jornandes, (c. 24.) ki ezt a hunokról mondja el. Antepodosia L. II. C. III. — Thietmár következetesen avar névvel jelöli a

kat». Ugyanis az avar birodalom bukása után annak földje egyházilag s világilag egyaránt a német birodalom felsősége alá tartozott. Még a magyarok beköltözését közvetlenül megelőző időben is mint tulajdonokkal rendelkeznek Pannoniáról. Így erősíti meg Kopasz Károly 883-ban a mondseei kolostor Rába-menti birtokait, Arnulf pedig 889-ben a salzburgi érsekséget Szombathely birtokában.¹⁾ A magyarság betörése egyidőre megszakította a birtoklás fonalát. De az augsburgi csata után alig szilárdultak meg némileg a viszonyok, a német egyház már is megkezdte az egykori birtoklás jogán felsőségét Magyarországra terjeszteni. Piligrim passauai püspök ebbeli törekvését avval indokolja, hogy «már a rómaiak és gepidek korában is hét püspökség volt itt a lorchi egyház alá vetve». Hasonlóan a régi birtoklás jogán rendeli Benedek pápa a salzburgi érsek hatósága alá Pannoniát 974-ben.²⁾ Így tettek a német császárok is. Nagy Károlynak az avarok felett kivivott diadala volt a zászló, mely alatt Henrik hadai átnyomultak a határon.

Ebben a Magyarországra szóló német «történelmi jogban» meg volt adva vázlata egy alakulandó magyar «történelmi jognak». Meg is alakult ez. Maradványa azon félig mondai, félig történelmi elbeszélés, melyet egy II. Endre korában fogalmazott krónika tartott fenn. Eredetijét e krónikának, — melyet Marczali után nemzeti krónikának nevezünk, — ugyan nem ismerjük, de igen bő kivonatait, leiratait Kézai, Mark, Muglen, budai, Thuróczy stb. krónikáiban.³⁾ Benne meglepő ügyességgel van parirozva a német felfogás. Ez a magyaroknak Attila hunjaival való közel rokonságát nemcsak elismeri, hanem alapúl fogadja el. Csakhogy a magyarok birodalma nem egyenes

magyarokat. Chron. L. I. C. 8. — L. II. C. 1. 4. — A költészeti művek közt nemcsak a XII. századból származó Niebelungliedben, egy Magyarország Attila birodalmával, hanem a X. századbéli Walthariusban is.

¹⁾ Fejér: Cod. dipl. I. 218—220.

²⁾ Fejér: Cod. dipl. I. 258. — Míg a XI. század közepén is csak a dunánineni területet nevezik Ungáriának. A dunántúli még mindig Pannonia.

³⁾ Korának meghatározását Pauler: Sz. István alkotm. Századok. 1879. 27. l. Marczali: A magy. tört. kútfoi. 38—64. l.

folytatása a hunokénak, mint a németek hitték: mivel a hun birodalom Attila halálával rombadőlt. A mondának a hún birodalom romlását feltüntető része igen ügyesen combinált keveréke a német mondáknak Jornandessel. A szereplő személyek nagyobb részben a német mondából valók: Aladár és Csaba kivételével. De maga a krimhildi csata, melyben a hún birodalom tönkremegy, Jornandesből való. Csakhogy ennek netádvizi csatája a magyarság érdekeinek megfelelőleg át van idomitva. A hun birodalom pusztulását nem a gótok okozzák, mint ott, hanem az Attilafiuk viszálykodása, kik a krimhildi csata vérfürdőjét a hunok közül túléltek vagy Erdély hegyei közé menekültek, vagy kiköltöztek Görögországba Csabával, Attila fiával. Hunniában tehát a halottakon kívül nem maradt a húnok közül senki. Ez előzményekből természetesen folyik a német császárság történelmi jogának tagadása. A krimhildi csata után beköltöző népek itt nem igazhattak le hunokat, mivel nem is találtak ilyet. Ezért a hunok birodalmának alapján nem formálhatott arra jogigényt a magyarság beköltözése előtt senki. Az avaroknak — kikről a németek beszélnek — sem a hunokhoz, sem a magyarokhoz nincs semmi köze. Ők a krimhildi csata után jöhettek Pannoniába, mikor ez lakatlan volt. Tehát nem hódítói hanem csak telepedői voltak e földnek. Következésképp a német császároknak az avarok felett kivivott győzelme ugyan jogot adhatott az avarok utódjai feletti uralomra — de nem a magyarokra, kik egyenesen a hunok örökségén birják e földet, nem pedig az avarokén. Krónikáink mélységesen is hallgatnak az avarok történetéről. Egyetlen magyar középkori forrásban sem fordul elő a magyar név avarral felcserélése. De annál gyakrabban cserélik fel a magyart hunnal — sőt egyenesen egyértelműnek veszik. Hogy ezt tudatlanságból tették volna — lehetetlen feltennünk. Azon német irott évkönyvekben és krónikákban, honnét krónistánk kiszedegette, hogy Németországnak melyik részét mikor szerencsétlítették őseink a rablókalandok korában látogatásukkal: a magyar név gyakran fel van cserélve az avarral s ezenkívül mindegyikben fel van a 791-ik évnél jegyezve Pipinnek az avarok elleni hadjárata. Ezt csak az nem látta, ki látni nem akarta.

Az avar uralom idejét, vagyis a hun birodalom pusztulásától a magyarok bejöveteléig lefolyt négy századot a magyar monda egy meglehetősen naivul költött részlettel tölti ki. Szerinte a hunok pusztulása után ezeknek szolganépei kezdték uralkodni. Ezeket találta itt a beköltöző magyarság. Ezalatt Attila birodalmának jogos örökösei: Csaba és hunjai Görögországban csavarogtak, mignem évek mulva Csaba visszaverődött az őshazában élő vérrokon magyar néphez s nem szünt meg őket ösztönözni Attila örökségének visszafoglalására. El is indultak ezek. Velök jött Csaba egyik fia Edemen is. A zászló, mely alatt a négy folyam öntözte örökségüket elfoglalák, Attila neve volt.

A magyar monda azonban nem végződik itt, hanem folytatódik s szervesen össze van növe a XI. század folytán a német császárság ellen folytatott függetlenségi harcokkal. Ebben, a mennyire a fenmaradt töredékekből sejtethetjük, a magyarság harca egyenesen a krimhildi csata folytatásának volt feltüntetve. Hisz Csaba ellenfelének, Aladárnak részén akkor is németek állottak. S ennek a Csabának egyenes unokája Aba Sámuel, a ki alatt krónikánk elbeszélésében a németek elleni harcz kezdődik. A korábbi, Szent István s Konrád közti harcokról a magyar források nem tudnak semmit. Krónikánk e részleteket nem tartotta fenn többé oly épségben, mint a beköltözés korát megelőző részleteket. Oka az volt, hogy ez utóbbira nem voltak a mondánál egyéb forrásai, a magyarság korára pedig írott adatok is álltak rendelkezésére, s ő ezeknek előnyt adott a mondai részletek felett. Így szőtte be a rablókalandok koránál a nyugati krónikák adatait. Sz. István történetét a legendából vette át. A Péter-Aba közti harcokat meg épen egy — a magyar felfogással homlokegyenest ellenkező német évkönyvből írta ki. Csak itt-ott, például a hol elmondja, hogy Aba teste évek mulva is rothadatlan állapotban találtatott meg, — hogy Aba a néppel fraternizált, — Péternek a lángoló gyűlölet színeivel festett képe, — tűnik elő a monda egy-egy töredéke.

Nemzeti krónikánk elbeszélésében azonban vannak még oly részletek is, melyek sem a hún-magyar mondához nem tartoznak, sem írott forrásokból nincsenek kiírva. Mivel pedig e

részletek semmiféle külpolitikai eseményekkel nincsenek összefüggésben, hanem kizárólag a magyarságnak a beköltözés kora alatti társadalmi viszonyaira vonatkoznak: világos, hogy az ország külpolitikai helyzetével nem magyarázhatjuk őket. Eredetüknek gyökere a magyarság belső életében keresendő. Itt már csak az a kérdés, hogy a krónika 108 nemzetsége, hét seregje történelmi visszaemlékezések-e, vagy a magyarság nemzetgazdászati átalakulásának viszonyaiból kifejtett s «történelmi jog» szerepét játszó mondai részletek, milyen a hun-magyar monda?

Mi azt hisszük, hogy az utóbbi.

Hogy megértsük ezt, ismét vissza kell mennünk, néhány századdal, mint a hun-magyar monda eredetének kutatásánál tettük. Ha igaz volna, miszerint őseink még Sz. István alatt — vagy legkésőbb a kereszténység meggyökerezésével egyidejűleg levetették volna nomád jellegüket is, úgy a magyarság viszonyainak nemzetgazdászati átalakulását még a XII. század elején kellene keresnünk — s nem a hol mi találjuk a XIII.-ik elején.

Igaz ugyan, hogy a XIII. századbéli oklevelek folyton hivatkoznak Sz. István alatti intézkedésekre. Csakhogy ezeknek történelmi hitele nem valami erős. Tudjuk, hogy a fejlődés iránti érzék az emberiség gondolatvilágából a legutóbbi időkig teljesen hiányzott. A létezőről nem tudták elképzelni, hogy az alakulhatott: szerintök mulhatatlanul mindent csinálni kellett valakinek a világ teremtésétől a legaprólékosabb politikai intézkedésig. Innét van az, hogy a létező s századok alatt észrevétlenül lassúsággal fejlett viszonyok keletkezését megfejtessék, visszavitték azt egy múltban kiemelkedő nagyobb egyéniségre. Így tett a római császárság Augustussal, Byzancz Nagy Konstantinnal, a frank birodalom részei Nagy Károlylyal, az oroszok Nagy Péterrel. Így tettek nálunk Sz. Istvánnal. De nem csak a politikában. Hasonló jelenségeket találunk más téren is. Eitelbergernek már az ötvenes években feltűnt, hogy Magyarországon majd minden régibb kinézésű templom építését Sz. Istvánnak tulajdonítják, bár műépítészeti adatok alapján kétségtelen, hogy legtöbbször századokkal később épültek azok. Kik a magyarság európaivá alakulását már Sz. István alatt be-

végeztetik, krónikák és legendák adataiból, meg a XIII. század okleveleinek visszautalásából meg is alakítják a magyarság viszonyait az egész XI—XII. századra. Csak hogy az egykorú oklevelek teljesen hiányzanak e korból. Erre is megfeleltek avval, hogy csak III. Béla hozta be az írásbeliséget, előtte még nem volt divatos az oklevelek kiállítása. Mi azonban azt hisszük, hogy nem azért nem állítottak ki ily okleveleket előbb, mert nem volt divatos, hanem azért nem volt divatos, mivel a magyarság európaisodása még nem haladt odáig, hogy ily oklevelek kiállítása szükséges lett volna. Hisz a XI. század folytán oly sok állami intézkedést vettünk át a szomszéd Németországtól: (így a pénzverést, pecsétküldés szokását, egyházi világi törvénykezést stb.) bizonyára azonnal átveszik királyaink az oklevelek kiállítását is, mihelyt az országnak rája szüksége van. Azt pedig, hogy a földbirtok akár a honfoglaláskor, akár Sz. István alatt osztatott volna föl, két-három századon át magánkezekben létezhetett volna a nélkül, hogy se a jogos birtoklás iránt ne merült volna föl soha kétely, se a vagyon életének egyik legterhesebb tüneménye: a vagyonösszetorlódás ne lett volna érezhető s mindezek következtében írásbeli bizonyítékra ne lett volna szükség: — sehogy sem tudjuk elképzelni. Végül mi csak nem régen láttuk, mily hosszú, mély küzdelembe került, míg a középkor maradványa — a nemesi intézmény — romba döntetett. Fontos tanulság ez, hogy egy még nagyobb átalakulást, milyen a nomád magyarságnak európaivá létele, ne tekinthessük commandószóra történtnek. Ez a felfogás különben már útat tört a magyar történetírásba Pauler Gyula kutatásaiban.

Hatalmas okok szólnak a mellett, hogy Magyarországon az egész XI. században, sőt a XII-dik egy részében is, egész nomád viszonyok léteztek, melyben a föld még közös, magánbirtok nincsen. Sem Sz. István, sem Sz. László capitularéi nem szólnak magánbirtokviszonyokról. Az egész idő alatt a nyugati viszonyok közt növekedett papság volt az egyedüli, mely iparkodott részét kivenni a gazdátlan földbirtokból. Csúpn nekik vannak adománylevelek e korból. Világiak magánbirtokáról először Kálmán capitularéi szólnak. Érdekes világot

vetnek ezek az akkori chaotikus viszonyokra. Egyik pont elmondja, hogy «az olyan falu lakosai, hol templom van, ne merjenek igen messze eltávozni attól, mert az eltávozóok tíz pensára büntettetnek s vissza kell térniök». A másik pont meg így szól: «a kiüzetett régi lakosok, ha nincs máshol földjük, térjenek vissza a magukéra; azonban ha földjük véglegesen odaajándékozott valami kolostornak vagy egyháznak s nekik van más földjük, maradjon az meg sértetlen». Még a XII. század közepén is inkább ázsiaiak viszonyaink. Ilyennek festi az egykorú Friesingeni Ottó, korának egyik legkiválóbb szelleme. Ő a keresztes hadjáratok alkalmával személyesen megfordult Magyarországon. Szerinte az állandó lakás s művelt föld ekkor még ritkaság. A magyarság túlnyomó életfoglalkozása még mindig az állattenyésztés volt.

Csak a XII. század vége felé, mikor a magyarság állandó megtelepülése nagyobb s nagyobb mérveket ölt: nyilatkozik folyton erősebben s erősebben az átalakulás küzdelme. Mert az életmód változása lényeges átalakulásokat okozott a nemzet társadalmi szervezetében is. Az először elvesző áldozat a nomád élet egyenlősége volt. Ugyanis az ingatlan vagyon életének megvannak a maga törvényei. Ezek közt legmélyrehatóbb hatású a vagyontorlódás, mely abban áll, hogy az egyesek birtokában levő javak mennyisége közt különbség fejlődik ki. Ez a különbség az idővel folyton nő. Általa egyesek kiemelkednek a tömegeből, maga a tömeg pedig mind szegényebb s szegényebb lesz, mivel az egyesek kezében összetorlódó vagyon tőle vonatik el. S az aristokratizmus ilyen fejlődése nem folyik le símán, hanem mélyreható forrongásokkal jár. Ilyen forrongások töltik be nálunk a XIII. század első felét. A szerencsétlen II. Endre alatt a jogban megvolt még a nomád élet egyenlősége, de a vagyoni viszonyok közt már óriási különbség fejlett ki. Más szóval az aristokratizmus tényleg erősen ki volt fejlődve: de jogilag még nem ismertetett el. És íme látunk két pártot föltűnni. Egyik a köznemességé, mely a jogegyenlőség alapján mindenféle eszközökkel megkísérli a vagyon torlódását megakadályozni. S egy másikat, az aristokratákét, mely vagyoni viszonyainak megfelelő előjogokat a jog terén is kivívni ipar-

kodik. Nézzük csak a vagyontorlódás ellen hozott intézkedéseket. Koronázásakor megesküdtették II. Endrét a királyság jogainak s a korona tekintélyének csorbítottatlan megőrzésére. Ez nem használt. Évek múlva megalkották az aranybullát, melynek czélját e bevezető sorok fejezik ki: «Mivel azon szabadság, melyet Sz. István király szerzett országunknak, mind a nemeseknek, mind egyebeknek . . . igen sokban megkárosodott: ezért nemeseink a mi Fölségünk s az előttünk élt királyok előtt is gyakran könyörögtek s esedeztek országurk megjobbítása végett». E fontos okirat harminczegy pontjában kizárólag nemességről van szó. Főnemesekről, országnagyokról egy árva betű sincs benne. De azon nyilatkozaton kívül, hogy «a nemesek valamely hatalmasnak kedvéért meg ne nyomorítottassanak» — van néhány pont, melynek hozatalát csakis az aristokratizmus fejlődéséből magyarázhatjuk meg. Ezek azok, melyekben a nádor és udvarbíró hatásköre az ország összes lakosságára kiterjesztetik; hol megtiltatik egész megyék s főtisztségek örök adományozása. De biz ez is csak írott malaszt maradt. S mivel idő folytán a bajok nem szüntek, sőt az idővel csak élesebbek lettek: ráfogták a szegény királyra, hogy a királyi javakat meg gondolatlan könnyelműséggel osztogatta el egyeseknek. Minden hiába volt. A XIII. század közepén mindezek daczára kifejlett az aristokratizmus. Érdekes világot vetnek e korra Rogerius sorai: «A kik pedig hatalmasabbak valának, — írja — mint a tárnok, kit kamarásnak is neveznek, az étekgóók, pohárnokok, lovászmesterek s a többiek, kik az udvarban viseltek méltóságokat, annyira megvagyonosodtak, hogy a királyokat semmibe sem vették». A XIII. század közepén az aristokratizmus már jogilag is elismertetett a jogban is. IV. Béla 1263-ban a vegliai grófkot a magyar főurak sorába fogadja be. Ez alkalommal egy oklevelet állit ki számukra, melyben «Magyarország nagytekintű főnemeseinek összes jogaiban, tisztességeiben, szabadalmaiban s előjogaiban» részesíti őket. Állt pedig ez előjog a király tanácsába való fölvételből s a köznemesség hatáságainak hatásköre alól való kivételből: ezek a nádor és az udvarbíró. Közvetlen bírjuk a király. Nemsokára még az sem, csak a jó Isten.

S mivel a nemzetgazdászati átalakulások az élet összes viszonyaira kihatnak: aristokrátiánk alakulása kihatott a nemzet mondai kincsére is. Az itt okozott változás megfelelt a vagyoni s jogi viszonyokban véghezmentnek. Vagyis a tömeg mindenhol egyformán leszorult a szereplés szinpadáról s helyet adott az egyes megvagyonosodott családoknak. Hogy a monda a tényleges viszonyoknak megfelelőleg változott meg, azt azon kényszer okozta, mely minden létezőnek indokolását kívánja. Ha valakinek előjoga van a tömeg felett, ez a kényszer megköveteli tőle, hogy mutasson föl múltjában emléket, melyből kiváltságos helyzetét igazolni tudja. Ki ezt nem képes tenni: parvenu, ki előjogát csak bitorolja. Azonban a vagyontorlódás véghezmenetele igen titokzatos úton történik. Lefolyásában nem igen szokott jelenség előfordulni, melyre dicsőséggel hivatkozni lehetne. Nézzük csak korszakunk pénzaristokrátiájának alakulását. Ezek múltjában rendszerint több eltitkolni, mint kikürtölni való van. Így volt ez a középkorban is. Csak hogy a két korszak értelmi állásában óriási a különbség. Bennünk sokkal több kétely s tapasztalás van, hogysem egy-egy család eredetének szépítésére költött mesét elhinnénk. Ezért tekintünk bizonyos ellenszenvvel a korunkban alakult pénzaristokrátiára, indokolatlannak látván kiváló helyzetét. Ezért fogadja a közvélemény rosszakaró gúnnyal, ha ilyet vagyoni helyzetének megfelelő társadalmi állásra emelnek. Nem kész karrikatura-e egy új-nemes? A középkor aristokrátiájának legnagyobb része sem volt képes kimutatni vagyona eredetét, sem olyan emléket múltjából, melyből kiváltságos helyzetét levezetni tudta volna. Pedig az indokolást kívánó erkölcsi kényszer rájuk is csak úgy hatott, mivel az emberek akkor is éheztek és fáztak, akkor is irigyen tekintettek a jobb módúakra, s ebből önkénytelenül megszületett a kérdés: miért van ez így? Szerencsére akkor könnyebb volt felelni rá, mint ma. Sokkal is kevésbé ismerték a múltat, hogysem a legvadabb ferdítéseket s csalásokat is ellenőrizni képesek lettek volna. Hisz csak fentebb láttuk a német császárok s magyar királyok »történelmi jogát» Magyarországra.

Ez újon alakult társadalmi viszonyok alapján tehát elő-

állt egy új mondavilág alakulásának szükséglete, melynek határozott-célja volt, az új korszak vagyoni viszonyainak létezését indokolni. Ha az ily módon alakult mondának egyetlen töredékét sem bírnók többé: a XIII. század elejének politikai viszonyaiból megközelítő pontossággal ki tudnók mutatni, hogy mily alakban lehetett és kellett annak alakulni. Míg a fejlődő aristokratismust a köznemesség kitartó hevességgel ostromolta, a királyi adományozás nem volt ajánlatos firma. A még mindig elég hatalmas köznemesség könnyen csikarhatott volna ki egy törvényt, mely ez adományok visszavonását rendelte volna el. A XIII. század első felének néhány intézkedése nagyon közel járt e gondolathoz. Így midőn behozták, hogy II. Endre óta meg kellett esküdni koronázásukkor a királyoknak, a királyi javadalmak épségben megőrzésére. Vagy mikor IV. Béla alatt az a nyílt erőszakos rendelet kelt, mely az újabb — adományozás vagy más kétes úton szerzett — birtokok visszavételét határozta el. Ezért az alakuló aristokratizmus kiváltságos helyzetének igazolására a király és országgyűlés hatáskörén felül álló indokolás kellett. Erre ott volt a magyarság beköltözése. Elég tágas és elég üres volt ez egy alakulandó új mondavilág fölvételére. És valóban, az aristokratizmus alakulásával egyidejűleg kezd megalakulni ez is. Mint a XIII. század kezdetén a köznemesség mellett az aristokratismust látjuk szerepelni, úgy tűnik föl ugyanekkor a nemzet mondáiban is a régi hun-magyar monda mellett egy új szülött: a «hét magyar» históriája.

Ebben az egészben alig van egyéb történeti emlékezés a hetes számnál. Mert az a beköltöző magyarság hét törzse eredetileg hét külön múlttal bíró testület volt, mely csak Lebediásban egyesült egy fejedelem alatt. Azonban a hun-magyar monda a nemzetet már csak egységnek ismeri. Viszontagságai-ban folyton osztatlan egységként szerepel. Magyarország birtoklási joga Attila örökségén az egész nemzeté. Szvatoplukot az egész magyarság veri meg. A «hét magyar» históriája a nemzet fölosztását megfordítva mondja el. Alakulásakor ugyanis nem tudták többé, hogy a magyarság eredetileg hét törzsből lett egy nemzet. A hetes szám eredetét sokkal természetesebb-

nek tartották úgy fejteni meg, hogy az egész nemzetet osztják föl hét törzsre. «Végre midőn Szvatoplukot . . . megölték — írja nemzeti krónikánk — hét seregre oszlának, úgy hogy mind-egyik seregnek a századosokon és tizedeseken kívül egy-egy kapitánya legyen». Később pedig, mint Anonymusnál látjuk, a «hét magyar» szerepe teljesen hasonló lesz a történelmi hét törzs főnökéhez, csak hogy ez nem történelmi emlékezés, hanem csak a társadalmi helyzet által követelt továbbfejlése a «hét magyar» históriájának. E felosztás által a társadalmi egyenlőtlenség eredete visszavitetett a honfoglalásig. Hát még a hét vezér, sok százados, még több tizedes históriája mily találó felelet volt a vagyonegyenlőtlenség eredetét bolygató okoskodásokra! A leg-hatalmasabb családok visszavitték eredetüket a vezérekre, a kevésbé gazdagok a századosokra s elfoglaltatták velök a földet, melynek épen tényleg birtokában voltak. Így gyökerében az egész «hét vezér» históriája nem egyéb, mint e monda alakulási korszakának birtokviszonyai alapján, a bevándorlás korára visszavitt foglalások lajstroma. ¹⁾

Tartalmát és szellemét teljesen kifejezi az Anonymusnál föntartott két sor :

Mindnyájan ők földeket szerzének,
És maguknak hírt, nevet nyerének.

Nemzeti krónikánk írója a XIII. század kezdetén tanúja volt a régi s új állapotok közti küzdelemnek. Sőt részt vesz benne, mert határozottan állást foglal el a képződő aristokratizmus ellen. A «hét magyar» históriáját ismeri már. De nem fogadja el történelmi forrásnak. S mint hiúság szülöttéről egész lenézőleg szól róla. «S azután mivel a világiak hiúságának természetében van, hogy inkább maguk veszik magukra a dicső-

¹⁾ Ond utódjait a Calanokat, Eleud utódjait a Csákokat még a XIII. században is ott és azon jószágokban találjuk, melyet eleik a honfoglalás idejében megszállottak. Pauler: «Sz. István és alkotmánya.» Századok, 1879. évf. 10. l. — «IV. László egy oklevelében földet ad Turzol kunnak, ki az Anonymus szerint Árpádtól nyert adományt.» Marczali: Magy. tört. kútf. 75. l. Több adatot Pauler Gyula: A magyarok megtelepedéséről. Századok. 1877. 377—379. l.

séget, mintsem hogy mások ruházzák rájuk: ezért az a hét vezér is magáról énekeket szerezvén, a világi dicsőségért és hírók-nevök terjedéséért a nép közt énekelteté, hogy maradékaik ezeket hallva, szomszédaik és barátaik közt büszkén hánytorgathassák magukat». S mivel annak politikai célja sem titok előtte, mellőzi. Előtte a magyarok valóságos története nem a «hét vezér» históriájában van, hanem a régibb hun-magyar mondában. Ezért kapaszkodik ő a hun-magyar monda elbeszéléséhez s a honfoglalást is a szerint mondja el. A magyarságot sem hét törzsre, hanem 108 nemzetségre osztja föl. E fölosztás azonban már úgy tűnik föl elbeszélése háttérében, mint a szétfoslásnak indult régi fölfogás roncsa. Elbeszélésében az ország Attila örökségén még az egész nemzeté s az egész nemzet is foglalja el, a bánhidi csatában Árpád vezetése alatt tönkrevervén Szvatoplukot.

E győzelem után következnek természetesen az ország földjének felosztása. Itt megakadt krónistánk. Mivel a hun-magyar monda még abból az időből való, mikor a magyarságnak még nem volt állandó széke: ez a részlet teljesen hiányzott ebből. Krónistánk pedig már nem tudta visszaképzelni a multat a maga nomád jellegével, hol a földbirtok még közös. Mindenki használhatja, de senkinek magántulajdonát nem teszi. Kénytelen volt tehát a «hét magyar» históriájához fordulni, melynek egyik alapgondolata épen a földbirtok keletkezésének indoklása. Elmondja tehát, hogy a bánhidi csata után a magyarság hét seregre szakadt s felsorolja, hogy melyik sereg vezére hol telepedett meg. Azonban a «hét magyar» mondája eredetileg alig volt olyan száraz lajstrom, mint az a részlet, melyet krónistánk közöl belőle, hanem részletesen el lehetett benne mondva, hogy hogyan foglalta el a «hét magyar» az országot, hol és mint szereztek babérokat és foglalták el birtokaikat. Szóval benne a II. Endre alatti köznemesi párt által ostromolt aristokratizmus túlgazdagsága, előjogai szőröstől-bőröstől visszavolt vive a beköltözés korára. Épen ezért nem fért be a mi demokrata szellemű krónistánk fejébe sehogy se az a gondolat, hogy a «hét magyar» históriája valóban megtörtént dolgokat mondana el. Hogy hol foglaltak birtokot, azt még csak el kellett

hinnie, hisz az a föld ma is birtokában volt utódaiknak. A további részleteket azonban már közlésre sem tartja érdemesnek, hanem azért élesen megtámadja őket s észszerű okokkal kimutatni igyekszik, hogy az egész história egy ügyetlenül faragott képtelenség. Támadását következő szavakkal vezeti be: «Ha tehát némely könyvek azt mondják, hogy ez a hét vezér jött be Pannoniába és Magyarországot ők maguk alkották, és telepítették: honnan jön hát Ákos, Bor, Aba és más nemes magyarok nemzetsége? hisz mindezek nem jövevények, hanem Scythiából jöttek ki? Csupán azt az egyetlen okát adják, hogy a nép hét magyarról beszél.» Majd érvelni kezd. «De ha csupán hét magyar volna cselédestől, és több háznép-ről, asszonyokról, fiukról, lányokról, szolgáló lányokról szó sem lehetne: ugyan aztán ilyen haddal lehetett volna-e országokat foglalni? Hagyján!» Most a gúny fegyveréhez nyúl s a «hét magyart» (hét vezért) a «hét magyarkákkal» (az augsburgi csatából levágott orral-füllel hazatérő gyászvitézekkel) parodisálja. Ezt az okoskodást később nem értették. Így keletkezett az a képtelenség, melylyel egyik német forrásban találkozunk, ki a «hét magyart» a «hét magyarkával» azonosítja s az augsburgi csatából menekülteket teszi a magyarok vezéreinek.¹⁾ Krónistánk ugyanekkor egy demokratikus felfogásnak megfelelő magyarázatát is iparkodott adni a «hét magyar» históriájának. Okoskodásának gondolatmenete következő lehetett: Mivel a nép hét vezérről beszél, bizonyos, hogy ezek választása megtörtént. De mivel a magyarság kebelében a legutolsó időkig a jogban nem volt különbség, bizonyos, hogy a hét vezér állása csak tiszteletbeli lehetett, mely nem volt semmiféle előjoggal összekötve. Ha tehát ez a «hét magyar» szabadon választotta lakhelyét, hol most utódjai laknak, a többi nemzetségeknek is megvolt a joga ott települni meg, a hol nekik tetszett. Ezt a gondolatmenetet lehet kiolvasni a krónika e mondásából: «A többi nemzetségek pedig, melyek eredetükre nézve velök («hét magyarral») egyenlők és hozzájuk valók, tet-

¹⁾ Albericus Triumphontiumnál. Utánna Dümmler: Die Sage von den Ungarn.

szésük szerint foglaltak szállást.» De még határozottabban azon részletből, hol okoskodásának eredményét összegezi. «Bizonyos e szerint, hogy nemcsak a hét vezér szerzette meg Pannoniát, hanem más nemesek is, kik Scythiából jöttek. Ahonnan méltóságukat és hatalmukat tekintve többre lehet őket becsülni, mint másokat, de nemességükre nézve egyenlően.» Tehát ő a vagyonskülönbség jogosultságát már elismeri, de az arisztokratia jogi előnyeit még nem. Okoskodásának függelékeül ránk nézve egy igen fontos dolgot közöl. S ez így szól: minthogy pedig ez idő szerint némely jövevények épen oly nemesek, mint maguk a magyarok: ki kell nyomozni honnan eredhet ez.» És elmondja, hogy ezeket Geiza vezér hívta be, hogy a pogány magyarság elleni küzdelemben segítségül használja őket. Nagyon valószínű hogy e bevándorlás nem Geiza vezér, hanem II. Geiza király alatt történt a XII. század közepén s csak krónistánk pártja tette vissza őket két századdal, hogy kimutassa, miszerint míg az arisztokratizmus állását a «hét vezér» históriájában kizárólag a honfoglalással akarja indokolni: a demokratizmus még nagyon jól emlékszik az időkre, mikor a nyugatról beköltöző idegeneket is felvették a nemzetbe s földbirtokot szerezhettek, bár nem voltak jelen a honfoglalásnál. És a mint fentebb a «hét magyarnál» elmondta, hogy melyik hol foglalt szállást s micsoda családban élnek utódjai: most felsorol egy csomó ilyen jövevényt. Ez a lajstrom megvan a nemzeti krónikának csaknem valamennyi leírásában, de a krónista azon okoskodását, — mely e lajstromnak szükségképi előzményét teszi, csak a bécsi krónika tartotta fenn.

Azonban hiába volt az okoskodás, hiába a küzdelem. A mint a XIII. század közepe táján az arisztokratizmus diadalra jutott a társadalomban, úgy került uralomra a «hét magyar» históriája a mondában.

Ennek a kornak gyermeke Anonymusunk. A nemzet történetéről nem tud semmit. Célja: «miként a trójai históriát s a görögök hadait megirtam vala, úgy írnam meg neked Magyarország királyainak s nemeseinek származását; mikép szállott alá a scythiai földről a hét fejedelmi személy, kiket hét magyarnak nevezünk.» Tehát ő a «hét vezérnek» azon viselt dolgait

akarta feljegyezni, melyet nemzeti krónikánk írója ismert, de szándékosan elhallgatott. Így módon a két forrás kiegészítené egymást? Csakhogy Anonymus először egy félszázaddal későbbben élt, mint a nemzeti krónika írója s az ezalatt végbement társadalmi alakulások módosító hatással voltak a mondára. Következésképpen a XIII. század végén nem ugyanazon alakban ismerte már a «hét magyar» históriáját, mint a nemzeti krónika írója ugyane század elején. Másodszer míg a krónista demokratikus jellemű — Anonymus minden izében aristokrata. Harmadszor bár Anonymusnak fő-, csaknem egyedüli forrása a mondák voltak, ő nem elégedett meg egyszerű felsorolásukkal, hanem egy pragmatikus író rendszerességével feldolgozni iparkodott őket. Forrásaira hivatkozik ő, midőn írja: «kiknek is hadait (hét vezérnek) és minden vitézi tettet ha nem akartok levelem betűinek elhinni, higgyétek el a hegedősök csacska énekeinek s a parasztság hiú meséinek, kik a magyarok vitéz tetteit még máig sem hagyták feledésbe menni.» A mi pedig feldolgozását illeti, erre nézve történeti ismerete szegényes: a honfoglalással egykorú írók közül csak Reginot ismeri. A hunokról sem tud többet hun-magyar mondánkban foglaltaknál. Az általa ismert történelmi munkákból, különösen Dares Phrygiusból a magyarok történetéhez frázisoknál egyebet nem vehetett át. Annál részletesebbek földrajzi ismeretei. Magyarországról teljesen tájékozva van. Jól van értesülve a Pontusvidékről is. Hisz a XIII. század volt az, mikor a mongolokhoz küldött utazók jelentései Európaszerte érdekeltséget keltettek e vidék iránt s IV. Béla is rábirták Julián és társainak kiküldésére. Ez az oka, hogy míg elbeszélése földrajzilag oly következetes: történelmileg a legóriásabb botlásokat mutatták ki rá. Gyakorlati érzéke bámulatosan fejlett. Gondosan megválogatja anyagát s a mi regényessége miatt valószínűtlennek tűnik fel előtte, kellehetetlenül kiküszöböli. Így tett Botond mondájával. Ilyen részletelnél kel ki «a hegedősök csacska énekei s a parasztok hiú meséi ellen». Sehol sem nagy t, hanem gondosan ellenőrzi tollát, hogy elbeszélése mindig a valószínűség határai közt maradjon. Ez adja munkájának azt az öntudatos színezetet, melyet bámulói a valóban megtörténtek egyszerű elbeszé-

lésének, ellenei a legrafinirtabb szándékos csalásra magyaráztak.

Ha Anonymus művét a nemzeti krónika elbeszélésével hasonlítjuk össze, a legszembeötlőbb különbség, hogy benne a hun-magyar mondából csak itt-ott van egy-egy fozslány. Attilát dicsvágyból még csak meg hagyja nemzeti hősnek, de a hun-magyar monda azon részleteit, melyek az avaroknak kizárásával a hunoknak a magyarokkal való összekötésére szolgálnak, elhagyja. Ezek a krimhildi csata s Csaba szereplése. Sőt a Csabáról szóló részlet naivsága, mely a hun birodalom pusztulásától a magyarság beköltözéseig lefolyt négy századot két nemzedékkal tölt ki, egy csípős, czélzatos történetkére ad alkalmat. Szerinte a magyarok egy része Szoárddal Görögországba vándorolt, ezeket «a görögök sobamogernak neveztek el, mivel uruk halála után sem kívánczoktak vissza hazájukba.» Az őshazából sem Attila testamentoma indítja ki őket, hanem a legelők hiánya miatt «Pannonia földjét választák ki felkeresni.» De még azt sem tudják merre van ez. Kioy előtt a ruthén fejedem nógatja őket a tovább menésre: nehogy valamikép az ő földjére települjenek. Az avar birodalomról azonban ő sem tud semmit, mivel a beköltözéskor itt talált államokat mind Attila birodalmának romjaiból alakultaknak mondja. Attila neve s öröksége sem oly varázsige többé, mint a nemzeti krónikában, melytől minden ellentállás megtörik, hanem körülbelül olyan, mint a csatakiáltás: előrebocsátják, bár meg vannak győződve, hogy az eldöntés a fegyverek munkája leend.

Mindez az ország megváltozott külpolitikai helyzetéből s Anonymus egyéni meggyőződéséből folyt. A mi az elsőt illeti a német császárság a pápaság elleni küzdelemben Canossánál már rég elbukott, s a XIII. században is folyton lejobb súlyedt. Ekkor a császárság egy üres cím, — a császári korona egy jelentősége vesztett ékszer, — a császár meg egy tehetetlen háb volt a pápa s tulajdon főurai kezében. Természetes, hogy olyan viszonyok közt, mikor a német császárság maga is csak úgy tengette életét, nem igen foglalkozhatott hódítási tervekkel. Magyarország függetlenségét az ő részükről nem fenyegeté veszély. Tehát megszűnt az a nyomás, melynek hatása alatt a

hun-magyar monda született és fejlődött. Anonymus nem is érté ennek politikai fontosságát. Hisz már nemzeti krónikánk írója sincsen egészen tisztában vele, különben a Péter-Aba közti harcokban nem közölné az altaihi évkönyvek magyarelleses szövegét a mondai szöveg helyett. Krónistánk nem is az ország külpolitikai helyzetének szempontjából, hanem mint láttuk tisztán pártérdekből ragaszkodott a hun-magyar mondához az aristokratikus eredetű «hét magyar» históriájával szemben. Anonymust pedig már az ő saját aristokratikus meggyőződése is a «hét magyar» históriájára utalta a demokrata párt által előtérbe hozott hun-magyar mondával szemben.

Nézzük most a nemzeti krónika írásától Anonymus művének fogalmazásáig a «hét magyar» históriájában lefolyt változást. Láttuk, hogy ezalatt az aristokratizmus diadalra jutott a társadalomban. Azt is mondtuk, hogy ugyanekkor diadalra jutott az aristokratizmus szülőtte monda is. Okmányainkból láthatjuk, hogy a «hét magyar» históriájának alap gondolata, — hogy a létező birtokviszonyok a honfoglalás korából erednek, — mint terjednek jobban és jobban. A honfoglaláskor megszállás jogára (jus descensionis) 1228-ban hivatkoznak először a Wojkffi család kereszturi birtokáért folyt perben.¹⁾ A nemzeti krónika ugyanekkor még más birtokjogot is ismer, hisz épen azért sorolja fel a Gejza alatti német bevándorlókat. IV. Béla alatt már gyakrabban szerepel a megszállás joga, IV. László alatt pedig általános forrásául tekintetik a magyar nemesség vagyonbirtokának.²⁾ Anonymus munkájában nem is jönnek elő Gejza alatt bevándorlott német családok.

Érdekes változáson ment át a bevándorlás története.

A hun-magyar monda keletkezésének forrása az ország külpolitikai helyzete volt. Ezért míg egész terjedelmesen látjuk benne tárgyalva azon részleteket, melyek a magyaroknak a hunokkal való összekötésére szolgálnak: addig a belköltözés csak egy rövid episod. Nem így a «hét magyar» históriájában.

¹⁾ Cod. nov. Arpad. T. IV, p. 457.

²⁾ In descensionis titulum, juxta morem nobilium Hungarorum. Bartal: Com. L. I. p. 116—118.

Ebben fősúly a társadalmi s birtokviszonyok magyarázatára volt fektetve. Már a nemzeti krónika írója is ismeri, mint foglalja el a hét vezér az országot. S ebben az elbeszélésben már akkor máskép és részletesebben lehetett tárgyalva a honfoglalás, mint a hogy ő elmondja. A «hét magyar» eredetének is különbözni kellett a kronista elbeszélésétől, ki a bánhidi csata után választja meg őket, mivel ekkor a honfoglalás sorsát eldöntő ütközet után nem igen kínálkozott volna alkalom kitüntetni magukat. Különben a hun-magyar monda és a «hét-magyar» históriája már alapjellegükben összeférhetetlenek. Az első monarchikus viszonyokat tételez fel, mert Attila jogán csak egy család képezhet jogigényt az uralomra. Ebbe a keretbe nem fér be hét fejedelmi személy eredete. Ezért volt kénytelen a «hét vezér» históriája az egész Attila-jogán kivitt honfoglalást elejteni. Anonymus az őshazából kiköltözést a lakosság túlszaporodásával indokolja. S mivel a XIII. században az arisztokratia a kormányzásban is követel jogot: egy ennek megfelelő tényrt fel kellett tüntetni a multban is. Ime, a hét fejedelmi személy a kormányzásba való befolyás fentartásával választja meg szabad akarattól fővezérnek Álmost. A «hét magyar» históriájának mindezen részlete meglehetett már a nemzeti krónika írása korában. Anonymus művében azonban van egy részlet, mely csak a XIII. század közepén keletkezhetett. Értem a hét kun vezér csatlakozását Kiovnál. Ezt a kun-csatlakozást sokan a tatárjárás előtti kun-bevándorlással azonosítják. De az a kutya-macska barátság, melyben a magyarság és kunság az egész XIII. század folytán állt egymással s az a gyűlöletig fokozódó féltékenység, melylyel a magyar arisztokratia még IV. László korában is tekintette a kunok dédelgetését, nem enged annyi önzetlenséget fel tenni arisztokratiánkról, hogy ezeket a kunokat képes lett volna genesisébe felvenni. A magyar történetírás meg az etelközi kabar-csatlakozásnak emlékét látja benne. Erről a csatlakozásról csak az egyetlen Konstantin császár beszél. A görög források adatairól azonban a XVIII. századig egy árva betűt sem tud a magyar történetírás. A nemzeti-krónika is csak hét vezért ismer. Véleményünk szerint nem történelmi emlékezés ez, hanem csak egy kibővítése a hét magyar históriájának.

Ugyanis ennek alakulásakor a hét vezérférfit az egyes családok jókorán lefoglalták maguknak. Így esett meg, hogy a legtehetősebb családok egy része kimaradt belőle. Ez volt a «hét magyar» históriájának sokáig a leggyöngébb oldala. Erről támadta meg nemzeti krónikánk írója is. «Ha tehát némely könyvek azt mondják, hogy ez a hét vezér jött be Pannoniába és Magyarországot ők maguk alkották és telepítették: honnan jött hát Ákos, Bor, Aba s más nemes magyarok nemzetsége? Hisz mindezek nem jövevények, hanem Scythiából jöttek ki?» E hiányon segíteni kellett akármiféle kibővítés által, hogy a kimaradtakat felvenni képes legyen. Így alakult meg a hét kun vezér históriája, kik Kiovnál még szemben állnak a magyarokkal, meg is verekesznek, de aztán testvérekül fogadják el egymást: — tökéletesen úgy, mint a történeti kunok a XIII. század második felében. Annyival is könnyebben alakíthattak egy ily részletet, mert egy teljesen hasonló csatlakozásról beszéltek a IV. Béla által Nagy-Magyarországba kiküldött barátok is. «A tatár nemzet szomszéd velök (az akkori volgavidéki magyarokkal). De ezen tatárok hadakozván velök nem győzheték le őket hadban, sőt az első csatában ők győzték meg azokat. Miért is feleikké s társaikká választák őket s így egyesülve tizenöt országot (?) pusztítottak el egészen.»

A kun vezérekről szóló részlet illetően alakulására legérdekesebb bizonyíték az Aba nemzetség sorsa. A hun-magyar mondában Edementől, Csaba fiától származik le, ki együtt költözik be az őshazából a magyarokkal. Mikor a «hét vezér» históriája alakulni kezdett, a hun-magyar monda még igen élénken élt, hisz nemzeti krónikánk írója mindkettőt egyaránt ismeri. Ekkor azonban az Aba nemzetségnek, mint Attila egyenes ivadékának eredete még sokkal fényesebb volt, hogyszem a «hét magyar» valamelyikétől származást elfogadhatta volna. Mikor a hun-magyar monda szétfoszlott, annak Csabáról szóló naiv részlete meg épen semmivé lett: az Aba nemzetség két szék közt pad alá esett. Nemzeti krónikánk írója meg is kérdezi, a «hét vezér» históriájában, hol van az Aba nemzetség! S mit látunk Anonymusnál? A Kiovnál csatlakozó kunság két első vezére a hun-magyar monda két Csaba fia;

Edemen és Ed s ezektől ered «Sámuel, kit jóságaért Abának is neveznek.»

Most már az a kérdés, Anonymus maga költötte-e ezt a részletet, vagy ezt a mondából vette? Mi az utóbbit hiszszük. Mert nem Anonymus holmi magánérdekeinek szolgálatára odabiggyesztett toldalék ez, hanem szervesen összenőtt kiegészítő része ez a «hét magyar» mondájának, melynek célját s eredetét egy Anonymus felfogásával ellentétes forrásból vagyunk képesek megfejtetni. Különben is Anonymus dicséretére legyen mondva, minél többet olvassuk, minél behatóbban tanulmányozzuk, annál tisztábbnak látjuk a német történetírás vádjától, mely benne egy szándékos nagyszajú csalót lát csupán. Mert ő nem költött részleteket. Átdolgozó kezét a honfoglalásnak csupán az ő nagyon is rendszeres elbeszélése árulja el. Mert, hogy a «hét vezér» mondája az ő korában is oly pragmatikus lett volna, a mint ő mondja el: nem hihetjük. Minden nagyobb területen elterjedt mondában van a részletek közt eltérés, igen gyakran ellentmondás. Mennyivel több ilyen lehetett a XIII. század folytán alakult tömérdek családi hagyományban, mikor a dicsőségnek okaért mindenki valami fontosabb szerepet játszó egyéniséghez iparkodott fűzni a maga eredetét. Így látjuk, hogy a hét vezér közül hatot egészen máshová telepít a nemzeti krónika, mint Anonymus.

Hangsúlyoznunk kellett ezt, mielőtt áttértünk volna a következőkre.

Szól ez Magyarországnak a honfoglalás előtti viszonyairól. A nemzeti krónika elbeszélésében a magyarság csupán a Dunán túl talál ellentállásra s itt a bánhidi csatában megvervén Szvatoplukot, eldől az egész honfoglalás sorsa. A «hét magyar-ról» szóló monda igényeinek ez az elbeszélés nem felelt meg többé. Itt nem volt elég tér a szereplésre. Mert hol és kik ellen vívott küzdelmekben tüntek volna ki ezek, hol nemcsak

«Mindnyájan ők földeket szerzének»
hanem: «És maguknak hirt nevet nyerének.»

Ezért a «hét magyar» mondájának multhatatlanul strohmanokra volt szüksége, kiket ezek kedvökre elpüfölhettek. Ilyen

strohmannok Anonymusnál: Mén-Marót, Zalán, Glád, Gelou Laborecz, Zobor. Közülök a nemzeti krónika csak Mén-Marótot ismeri, csakhogy ott ez nem kazár fejdelem, hanem a szláv Szvatopluknak atyja. Ez uralkodók népeire nézve a monda észszerűen járt el. Az egész honfoglalás nem levén egyéb egyszerű occupationál, melyben a föld népe sértetlen marad, a magyarság csupán uraikat kergeti el, s államiságukat szünteti meg: természetesen az ország ethnographikus viszonyai sem szenvedtek lényeges változást általa. Ezért a monda az alakulásakor itt élt idegen ajku nemzetiségekből alkotta meg az ország honfoglalás előtti képét egyszerűen azért, hogy mind-egyiknek önálló államiságot tulajdonított. Ilyen képzett államok Anonymusnál a Duna-Tisza közt Zalán bolgár-szláv állama; a Tiszán túl a Marostól délre a bolgár Gládé; Erdélyben az oláh Gyelóé; a Dunán túl a római fejedelemé. Már a nemzeti krónika így írja le az ország beköltözés előtti képét. «Miután pedig Ettele fiai a krimhildi csatában majdhogy mind el nem veszték, Pannonia tíz esztendeig király nélkül vala, csak jövény szlávok, görögök, németek, morvák és oláhok maradván benne, kik Ettele életében neki parasztszolgálatot teljesítettek.» Csupán Mén-Maróth Marosig nyuló kazár birodalma áll Anonymus művében elszigetelten.

A Gyeló-féle oláh birodalom tehát nem történelmi valóság, hanem a «hét magyar» költött históriájának egyik költött részlete.¹⁾

Ily módon egy másik kerülő uton elérkeztünk Roesler álláspontjára. Kimutattuk, hogy Anonymus költött dolgokat beszél el, épen mint Roesler állította, kivel csakis abban nem értünk egyet, hogy szerzőnk szándékos csalás céljából költötte

---

¹⁾ De mivel az oláhság már a XIII. század elején irt nemzeti krónikában mint nagyobb tömegű nép említettik, — vagyis ugyanakkor, mikor ezeknek az Aldunán való átköltözése Roesler-Hunfalvy szerint még csak kezdődik: kérdéses, hogy román nyelvű nemzetiséget értsünk-e alatta, mint Roesler-Hunfalvy, vagy egy közelebről meg nem határozott nemzetiségű pásztornépet, milyennek Réthy tünteti fel a XII. század blachjait.

volna elbeszélését. Mert a szándékos csalás s az ő nem igazmondása közt lényeges különbség van.

A rumuny történetírás pedig minden okoskodásunk daczára is keresni fogja Gelou birodalmát. És sokáig látni is fogja azt — nemzetiségi álmaiban. Istenem, ötven esztendő előtt nem így volt-e nálunk is! Akkor mi is mennyi nagyot, mennyi dicsőt láttunk nemzetünk távol multjában, hol ma csak egy hosszú. terhes, csalás- és ámitással tele küzdelmet találunk. Ezen, évek hosszú sorának mámorából bár mily fájdalmasan esett is az ébredés, mégis felebredtünk. De korántsem a német kritika ábrándított ki bennünket Schlötzertől Roeslerig, hanem az időnek keze, mely a gyermek álmait s az ifju ábrándjait könnyörtelen kezekkel tépi szét. A rumuny nemzeti-ségi álmokkal is így vagyunk és leszünk. Náluk is okvetlenül bekövetkezik az idő, mikor históriájuknak talán már zárkövét akarják betenni: hogy észreveszik, miszerint épületüknek nem volt szolid, megbízható alapja. És ekkor egyszerre recsegve-ropogva önmagától fog összedőlni az egész. Addig is az a kiméletlen modor, sértően gúnyos hang, melylyel a tudomány a rumuny történetírást illeti, nem győzi meg őket, s így nem használ, hanem csak elkészeríti, s így árt az ügynek. Hagyjuk őket békén. Legyen meg nekik az ő gyönyörűségük.

CSETNEKI ELEK.

Attius.

Jobb késve-késni, vesztegelni,
Mint nagy-sietve bünt mivelni.

Ki hogy ha gyógyulást nyujt idején,
A sebet meg ne lökje durva kézzel.

Ford. P. T. E.

Az Aeneis tartalma.

(Anth. lat.)

Gyúl szerelemre Paris. Helenát elorozza. Göröghon
Fegyvert fog. Küzdnék. Trója ledöntve hever.
Bujdosik Aeneas, fut, jár-kei a tengeren, éri
Italiát, Turnust megveri. Alba meg áll.

Ford. P. T. E.